CZU: 347.426.6:343.988

Compensarea prejudiciilor victimelor infracțiunilor

Vladimir GROSU,
doctor în drept, conferențiar universitar,
Universitatea de Stat din Moldova

Abstract. *The issue of the victim of crimes and the compensation of damages caused to them by criminal acts is constantly evolving in various jurisdictions. Although in recent years in the Republic of Moldova there is a much more proactive approach in favor of victims of crimes, however, the experience of comparative law attests the persistence of conservative policies in this area, which requires further reflection on the subject. Criminal law has traditionally focused on the relationship between the offender and the state. In this scenario, the victim of the crime has a much lower relevance for criminal prosecution and trial. The legal concepts - diffuse rights, social (collective) damages represent a progress in the field of protection and reparation of victims of crime, especially in the case of their widespread or large scale commission, and which should be imported by the legislation and judicial practice of the Republic of Moldova*.

Cuvinte cheie : *victima infracțiunii, repararea victimelor infracțiunii, prejudicii sociale, interese difuze.*

Problematica subiectului victimei infracțiunii și a compensării prejudiciilor cauzate acestora prin fapte penale este în continuă evoluție în diverse jurisdicții. Deși în ultimii ani în Republica Moldova se atestă o abordare mult mai proactivă în favoarea victimelor infracțiunilor, totuși, experiența de drept comparat atestă persistența politicilor conservative la noi în această materie, ceea ce impune o reflecție suplimentară asupra subiectului dat.

Dreptul penal s-a concentrat, în mod tradițional, pe relația dintre infractor și stat. În acest scenariu, victima infracțiunii are o relevanță mult mai mică pentru urmărirea penală și judecată. Din acest motiv, începând cu anii 70, standardele europene și internaționale au căutat să pună în aplicare mecanisme care să asigure faptul că victima poate să solicite despăgubiri pentru prejudiciile suferite în urma săvârșirii unei infracțiuni. Căutând soluții în depășirea acestor probleme, standardele internaționale și (în principal) europene s-au orientat spre crearea de mecanisme de despăgubire ale statului, care urmăresc repararea prejudiciului cauzat victimelor infracțiunilor.

Art. 23 din CPP al Republicii Moldova[1] prevede că dreptul procedural penal asigură drepturile victimelor ca urmare a săvârșirii infracțiunilor, a abuzurilor de serviciu, a persoanelor condamnate sau arestate nelegitim sau în caz de altă lezare a drepturilor. Art. 58 CPP definește victimele ca orice persoană (fizică sau juridică) care suferă prejudicii morale, fizice sau materiale rezultate dintr-o infracțiune. O

[1] Codul de Procedură Penală al Republicii Moldova, nr. 122 din 14.03.2003, Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr. 248-251/699 din 05.11.2013.

persoană (fizică sau juridică) trebuie să aibă, de asemenea, un interes în procesul penal și rezultatele acestuia (art. 58 alin. (1) CPP) pentru a fi considerată victimă. Victima are dreptul de a solicita să fie recunoscută ca (i) parte vătămată în cauza penală (art. 58 alin. (3) alin. (5) CPP) și (ii) în calitate de parte civilă în procesul penal (art. 58 alin. (3) alin. (6) CPP). Victima unei infracțiuni deosebit de grave sau excepțional de grave, a torturii sau a tratamentului inuman sau degradant, indiferent dacă este recunoscută drept parte vătămată sau parte civilă, are, de asemenea, dreptul de a beneficia de o hotărâre judecătorească privind despăgubirea materială pentru prejudiciul cauzat de infracțiune (art. 58 alin. (4) alin. (4) CPP). Revendicările persoanelor (fizice sau juridice) afectate de o infracțiune prevalează asupra pretențiilor statului asupra autorului infracțiunii (art. 219 alin. (8) CPP). Legislația Republicii Moldova definește, în general, *prejudiciile* drept *daunele morale, fizice sau materiale* suferite de partea vătămată (art. 19 alin. (2) și alin. (3) Cod Civil și art. 6 alin. (32) CPP).

Art. 219-226 din CPP prevede regulile care permit victimei să devină parte civilă într-un proces penal. Art. 219 alin. (2) din CPP stabilește faptul că victima unei infracțiuni poate solicita *daune materiale* (de ex., valoarea bunurilor pierdute sau distruse), *pierderea profitului* (de ex., despăgubirea pentru venitul pierdut), *daune morale* sau, după caz, daunele cauzate reputației profesionale.

În ceea ce privește *prejudiciile materiale*, art. 219 alin. (3) din CPP le consideră ca fiind în legătură cu fapta penală comisă, dacă ele se exprimă în cheltuieli aferente (i) tratamentului și îngrijirii părții vătămate; (ii) înmormântării părții vătămate; (iii) asigurărilor, indemnizațiilor și pensiilor; și (iv) executării unui contract pentru protejarea bunurilor. Art. 219 alin. (4) din CPP stipulează faptul că, la evaluarea cuantumului despăgubirilor materiale ale prejudiciului moral, instanțele trebuie să ia în considerare, printre altele, suferința fizică a victimei, pierderea încrederii în viață, pierderea onoarei prin defăimare sau suferința mentală cauzată de moartea rudelor apropiate. De regulă, victima solicită, iar instanța admite cererea de despăgubire sau restituire a obiectului sau a banilor, transmise autorului infracțiunii. Cu toate acestea, prejudiciile morale sunt mai rar solicitate și admise de către instanțele judecătorești.

Astfel, legislația și practica judiciară din Republica Moldova definește victima prin intermediul prejudiciului suferit, iar posibilitatea de a se constitui ca victimă indirectă este destul de redusă. În doctrina și jurisprudența unor state noțiunea de victimă semnifică deja nu doar cel care suferă un prejudiciu, dar, de asemenea, și cel care suferă de o acțiune sau situație. În rezultat, calitatea de victimă este recunoscută unui număr tot mai mare de persoane.[1] Sub aspectul drepturilor victimelor, specialiștii nu mai vorbesc despre „repararea prejudiciului sau pagubei victimei", dar despre "repararea victimei",

[1] Xavier Pin. Les victimes d'infractions: définitions et enjeux. Éditions Pédone: Archives de politique criminelle, 2006/1 n° 28 p.51.

care reflectă cu siguranță ideea că victima este o persoană afectată, în trup și în autonomie, care ar avea interes să fie reparată. Aici, trebuie să menționăm că există un curent doctrinar, care se bazează pe *principiul precauției*, care militează pentru o eventuală responsabilitate detașată de orice prejudiciu determinat[1]. Astfel, noțiunea de victimă ar include categoria de *victime potențiale*. Aceste elaborări sunt periodic susținute de hotărârile Curții Europene a Drepturilor Omului. Astfel, în cauza *Pérez c. Franței*[2] CtEDO a statuat că o victimă care nu are pretenții de despăgubire are dreptul de a interveni în procesul penal, odată ce rezultatul acestui proces este decisiv pentru drepturile sale cu caracter civil. Din hotărârea *Pérez c. Franței,* de asemenea, observăm o „îndepărtare" a noțiunii de *victimă* de cea de *prejudiciu*.

În Spania în 1981, peste 20.000 de persoane au fost victimele unei intoxicații alimentare foarte grave care a dat naștere unei boli numite „sindrom toxic" în urma consumului de ulei de rapiță denaturat. Indivizii au fost reprezentați în această cauză penală de o serie de asociații, printre care și Asociația Națională a Afectaților de Sindrom Toxic, asociație înființată la 22 iulie 1981 cu scopul de a „obține despăgubiri integrale" pentru toate daunele suferite de victimele sindromului toxic. Printr-o hotărâre din 26 septembrie 1997, Curtea Supremă a Spaniei, examinând chestiunea sumelor despăgubirilor, a clarificat că toate persoanele care au fost afectate de sindromul toxic, fie că au fost sau nu părți la proces, aveau dreptul la despăgubirile acordate. Curtea Supremă a decis că asociațiile de victime nu își apără membrii, ci reprezintă „*interesele difuze*" ale tuturor victimelor, fie că sunt reprezentate sau nu.[3]

La 10 februarie 2020, Curtea de Apel Paris l-a condamnat pe Teodorin Obiang, vicepreședinte al Guineei Ecuatoriale, la trei ani de închisoare, o amendă de 30 de milioane de euro și confiscări, pentru deturnări de fonduri și că și-a construit în mod fraudulos un patrimoniu considerabil în Franța. Această decizie este catalogată de unii drept una de cotitură în Franța, deoarece în acea cauză s-a demonstrat capacitatea ONG-lor, în speță Sherpa și Transparency International France, de a compărea în astfel de cauze în calitate de părți civile. Această hotărâre pe fond a urmat după o altă hotărâre a Curții de Casare a Franței din 9 noiembrie 2010, în care înalta jurisdicție franceză, aplicând Convenția ONU împotriva corupției la realitățile din sistemul juridic francez, a reținut că „*în timp ce lupta și prevenirea corupției, (...) constituie un scop specific care (...) implică sprijinul și participarea organizațiilor neguvernamentale, care trebuie transpus în dreptul intern prin posibilitatea ca asociațiile legal constituite cu acest obiect să devină părți civile pentru infracțiunile enumerate de prezenta convenție*." De menționat, că până la această decizie a celei mai înalte instanțe franceze, care s-a bazat în special pe

[1] Xavier Pin. Op.cit., p.51.
[2] CtEDO *, Pérez c. Franței*, hotărâre din 12 februarie 2004, www.echr.coe.int.
[3] A se vedea *Arcadio Fernandez-Molina Gonzalez și alții 369 c. Spaniei,* decizie din 8 octombrie 2002, www.echr.coe.int.

Convenția ONU împotriva corupției, ONG-urilor anticorupție nu li se recunoștea dreptul de a interveni în proces împotriva autorilor de deturnări de fonduri, dacă nu demonstrau că ele au suportat un prejudiciu real și personal, distinct de interesul general reprezentat de procuror.

În ce privește despăguburile victimelor infracțiunilor, legislația Republicii Moldova conține exemple în care statul stabilește o bază și mecanisme juridice de despăgubire a victimelor infracțiunilor sau referitoare la anumite omisiuni ale autorităților de stat :

- Legea privind modul de reparare a prejudiciului cauzat prin acțiunile ilicite ale organelor de urmărire penală, ale procuraturii şi ale instanțelor judecătorești nr.1545 din 25.02.1998 garantează despăgubirile și modul de compensare a victimelor de către stat, pentru prejudiciile cauzate de acțiunile ilicite ale organelor de urmărire penală, procuraturii și instanțelor judecătorești.
- Legea cu privire la protecția martorilor și altor participanți la procesul penal nr.105 din 16 mai 2008 prevede la art. 22 lit. (c) asigurarea unui venit decent până la găsirea unui loc de muncă pentru partea vătămată într-o cauză penală asociată unor infracțiuni grave, în special cele clasificate drept grave sau excepțional de grave.
- Legea cu privire la reabilitarea victimelor infracțiunilor nr.137 din 29 iulie 2016 a introdus pentru prima dată în legislația națională un mecanism concret pentru a acorda victimelor infracțiunilor o despăgubire materială din partea statului pentru prejudiciul suferit. Art. 1 alin. (3) definește *victima infracțiunii* ca fiind persoana vătămată, psihic sau fizic, care suferă suferință emoțională sau pagube materiale cauzate direct de infracțiune. Definiția include în continuare soțul, copiii și persoanele aflate în îngrijirea persoanei decedate.

În ceea ce privește Legea cu privire la reabilitarea victimelor infracțiunilor, art. 2 alin. (5) indică faptul că victimele infracțiunilor au dreptul la despăgubiri financiare din partea statului pentru prejudiciile cauzate de infracțiuni violente, cum ar fi omorul, vătămările corporale grave care au ca rezultat decesul, tortura, violul și alte tipuri de infracțiuni violente.

La capitolul despăgubirilor victimelor unor infracțiuni violente din partea Statului, Republica Moldova a urmat tendințele mondiale și regionale, reflectate în diverse instrumente internaționale. Rezoluția (77) 27 *a Comitetului de Miniştri privind despăgubirea victimelor infracțiunilor*[1] a fost prima încercare a CoE de a oferi principii directoare pentru o mai bună coordonare a dispozițiilor naționale în domeniul despăgubirii victimelor infracțiunilor. Rezoluția se concentrează pe prejudiciile provocate persoanelor fizice, săvârșite în mod deliberat, neglijent sau imprudent și a recomandat statelor membre

[1] Consiliul Europei, *Rezoluția (77)27 privind despăgubirea victimelor infracțiunilor*, adoptată de Comitetul de Miniștri la 28.09.1977, la cea de-a 275 reuniune a delegaților miniștrilor, accesat în noiembrie 2019.

ale CoE să acorde despăgubiri din partea statului victimelor (sau persoanelor aflate în întreținerea acestora) violenței intenționate, în cazul în care despăgubirea nu putea fi asigurată prin alte mijloace.

Deși se limitează la victimele infracțiunilor violente, Convenția europeană privind despăgubirea victimelor infracțiunilor violente[1] (ETS 116) este singurul tratat internațional consacrat victimelor infracțiunilor. Convenția se concentrează pe încercarea de a dezvolta scheme pentru despăgubirea victimelor de către statul pe teritoriul căruia au fost săvârșite infracțiuni violente, în special atunci când autorul infracțiunii nu a fost identificat sau nu deține resurse. Republica Moldova nu este parte la Convenția dată. Cu toate acestea, Legea cu privire la reabilitarea victimelor infracţiunilor a codificat multe dintre prevederile convenției, aducând Republica Moldova în conformitate cu obligațiile internaționale asumate în baza Rezoluției 77 (27).

Recomandarea R(85)11 *privind poziția victimei în cadrul dreptului și procedurii penale* se concentrează pe *legislația și procedura penală,* debordând materia infracțiunilor violente. Punctul I(A)(2) din Recomandarea R(85)11 prevede faptul că organele de aplicare a legii trebuie să informeze victima cu privire la posibilitățile de a obține asistență, consiliere și despăgubiri din partea autorului infracțiunii și a statului. Punctul I(B)(5) din Recomandare specifică ca să nu fie luată nicio decizie discreționară cu privire la urmărirea sau neînceperea urmăririi penale, fără a ține cont, în mod corespunzător, de chestiunea despăgubirii victimei.

Recomandarea Rec(2006)8 *privind asistența acordată victimelor infracțiunilor,* deși definește *victima* în mod restrâns (prin excluderea persoanelor juridice), aceasta nu se referă doar la infracțiunile violente, ci la orice faptă penală definită astfel de legislația națională.

Decizia-cadru a Consiliului 2001/220/JAI din 15 martie 2001 privind poziția victimelor în cadrul procedurilor penale[2] în *a*rt. 9 (1) DCC 2001/220/JAI prevede că fiecare stat membru trebuie să se asigure că victimele unor fapte penale trebuie să obțină o decizie în termenele rezonabile privind despăgubirea de către făptuitor în cursul procedurilor penale, cu excepția cazului în care legislația națională prevede compensarea într-un alt mod. Mai mult, în temeiul art. 9 alin. (2) DCC 2001/220/JAI, statele membre trebuie să ia măsurile adecvate pentru a încuraja autorul infracțiunii să acorde despăgubirile corespunzătoare victimelor.

[1] Consiliul Europei, 1983, *Convenția Europeană privind despăgubirea victimelor infracțiunilor violente*, ETS nr. 116 din 24.11.1983, în vigoare la 01.02.1988.
[2] Consiliul European, 2001, *Decizia-cadru a Consiliului privind poziția victimelor în cadrul procedurilor penale* din 2001/220/JAI din 15.03.2001, OJ L 82/1, 22.03.2001

Un alt instrument pertinent este *Directiva 2004/80/CE a Consiliului din 29 aprilie 2004 privind compensarea victimelor infracțiunilor*[1], obiectivul căreea este de a se asigura că toți cetățenii UE și toți rezidenții legali din UE pot primi despăgubiri pentru prejudiciile suferite, în cazul în care acestea devin victime ale unei infracțiuni în interiorul UE, de a garanta posibilitatea obținerii unei despăgubiri adecvate din partea statului și limitarea efectelor inechitabile, care pot apărea din cauza diferențelor legislative dintre statele membre.

După cum s-a observat, legislația Republicii Moldova nu prevede categoria *prejudiciilor sociale* și nici nu cunoaște noțiuni ca *interese difuze*, ceea ce ar exclude și posibilitatea admiterii titularilor a astfel de interese în proces penal fie compensarea daunelor cauzate acestora. Promotorii noțiunii de *prejudicii sociale (colective)* susțin că interesul public se împarte în interes public primar (care se referă la interesul social) și interesul public secundar (care se referă la interesele autorității/administrației publice). Deși interesele publice primare și secundare deseori coincid, acest lucru nu se întâmplă mereu. Astfel, în cazul în care interesul public nu coincide cu interesul social, acesta din urmă acționează ca un intermediar între interesul public și interesele private. Interesul public primar, care este de interes social, este reprezentat de drepturile împărtășite de grupuri, clase sau categorii de persoane[2] și sunt subdivizate în următoarele categorii de drepturi: drepturi omogene individuale, drepturile colective și drepturi difuze.

Drepturile omogene individuale se referă la drepturile individuale ale unui număr determinat sau determinabil de persoane, care au drepturi divizibile. Aceste persoane sunt grupate în funcție de originea comună a prejudiciilor, deși drepturile acestora rămân individualizate. De exemplu, un grup de consumatori a fost vătămat de un produs defect. *Drepturile colective* privesc un grup determinabil de persoane care împărtășesc același raport juridic: de exemplu, acționarii unei bănci prejudiciați în rezultatul deturnării de fonduri de către administratorii băncii. *Drepturile difuze* se referă la un grup indeterminabil de persoane care au aceleași drepturi trans-individuale și care rezultă dintr-o circumstanță de fapt. Diferența fundamentală dintre interesele publice și interesele difuze constă în faptul că interesele publice privesc statul, cetățeanul și legea, în timp ce interesele difuze privesc națiunea, omul și justiția.[3] Doctrina intereselor difuze răspunde unei cereri de justiție socială în garantarea accesului la lege.

Noțiunea de interese difuze își are originea în discuția privind protecția consumatorilor. În sensul său inițial, noțiunea descrie o situație în care efectele comportamentului economic adesea sunt atât de

[1] Consiliul Uniunii Europene, 2004, *Directiva Consiliului privind despăgubirea victimelor infracționalității*, 2004/80/ec din 29.04.2004, OJ L 261/15, 6.8.2004

[2] Mazzilli, Hugo Nigro, 2017, *A Defesa Dos Interesses Difusos Em Juízo* (São Paulo: Saraiva), pag. 49-53.

[3] Alexandra Aragão, « Les intérêts diffus, instruments pour la justice et la démocratie environnementale », VertigO - la revue électronique en sciences de l'environnement [En ligne], Hors-série 22 | septembre 2015, mis en ligne le 10 septembre 2015, consulté le 10 décembre 2021. URL : http://journals.openedition.org/vertigo/16284.

dispersate încât individul are puține motivații să-și apere propriile interese. De exemplu, companiile provoacă un prejudiciu considerabil tuturor consumatorilor prin restrângerea concurenței, dar acest prejudiciu are ca rezultat doar creșteri relativ mici de preț pentru consumatorul individual[1] ; sau – mirosul insuportabil provocat de stația de epurare a apelor reziduale din mun.Chișinău pe parcursul mai multor ani care a prejudiciat mediul și sute de mii de chișinăueni, luat ca grup nedeterminat de persoane.

Considerăm, că aceste categorii juridice – *drepturi difuze, prejudicii sociale (colective)* – indubitabil reprezintă un progres în materia protecției și reparării victimelor infracțiunilor, în deosebi în cazul comiterii acestora pe scară largă, și care ar trebui importate și de legislația și practica judiciară a Republicii Moldova. Doctrina drepturilor difuze și prejudiciilor sociale corelează mai mult cu ideile de îndemnizare sau reparare a victimelor, chiar și în lipsa unui prejudiciu sesizabil sub aspect material. Specificul modului de comitere a multor infracțiuni contra mediului, în domeniul informaticii (de ex. spargerea rețelelor informatice prin virus), în materia protecției consumatorilor etc. atentează cu certitudine la drepturi și interese de natură difuză și cauzează prejudicii sociale (colective), fapte care nu pot fi contracarate cu instrumente sau noțiuni clasice a *victimei* și *prejudiciului* infracțiunii. În măsura în care interesul difuz apare ca răspuns la criza reprezentării legale de către stat a unor interese esențiale, reprezentarea în comun a tuturor titularilor unui interes de către un singur actor juridic ar face posibilă reechilibrarea drepturilor participanților la proces și un acces sporit la justiție.

[1] Josef Drexl. Les principes de protection des intérêts diffus et des biens collectifs : Quel ordre public pour les marchés globalisés ? Revue Internationale de Droit Économique 2003/3-4. P.389.